

steenboeten

• door Mr. J. M. Fuchs

Hoevele kerken zijn in de vijftiende en zestiende eeuw niet in Holland gebouwd, en hoe weinig weten we van de bouwers aan die bedehuizen! Namen van architecten zijn ons meestentijds volkomen onbekend en ook de datum van de bouw ligt soms in het duister. Maar het merkwaardige is nu juist dat er aan de kerken een categorie van mensen hebben meegebouwd van wie men dit allerminst zou verwachten, namelijk wetsovertreders. We weten dat aan de St. Laurenskerk te Rotterdam, aan de St. Bavokerk te Haarlem en talloze andere kerken door mensen meegebouwd is, die iets op hun kerfstok hadden, zoals we ook weten dat door die mensen wereldlijke gebouwen gedeeltelijk zijn opgetrokken, plaveisel is gelegd en stadsmuren zijn gebouwd.

De straffen in vroegere tijden waren heel anders dan tegenwoordig. De gevangenisstraf kwam betrekkelijk zelden voor, en de gevangenis was meer een bewaarplaats voor mensen, die op de uitvoering van hun eigenlijke straf wachtten. De straffen, welke in de vijftiende en zestiende eeuw toegepast werden waren de doodstraf in allerlei vormen, en daarnaast de lichamelijke straffen, als het afkappen van de hand, het ogen uitsteken, het tong splijten en verdere gruwelijkheden. Daarnaast kwamen boeten veelvuldig voor, maar deze hadden een andere vorm dan de thans bestaande; een van de meest merkwaardige vormen was de steenboete, die in verschillende Hollandse steden veelvuldig is opgelegd, en waarvan nu nog vele kerken en wereldlijke gebouwen getuigenis afleggen. Deze steenboeten vallen in een tijd dat men de huizen van hout ombouwde in stenen gebouwen.

Het was noodzakelijk dit ombouwingsproces zo snel mogelijk te doen verlopen, vooral met het oog op het brandgevaar, dat de houten huizen met zich brachten. Een van de middelen, welke tientallen steden in Holland voor die ombouw gebruikten, was de steenboete. Als straf op een misdrijf werd opgelegd het brengen van een aantal stenen en een hoeveelheid kalk bij een in aanbouw zijnde kerk, muur, veste of stadhuis.

De oudste steenboete in ons land is bepaald in de stad Grave, toen daar een boete van duizend stenen werd bedreigd tegen hem „die iemand met eenige wapens anders als met de bloote handen naejaegt“. Daarna gingen vele steden er toe over in hun keuren steenboeten op bepaalde misdrijven te stellen, soms met de bepaling erbij dat de delinquent ook de kalk erbij moest leveren, en de stenen zelf ter plaatse moest gaan inmetselen. Zo konden volgens de keur van Haarlem van 1390 steenboeten opgelegd worden tot een bedrag van 40.000 stenen toe, wat voor die tijd een zeer aanzienlijke som was.

Als in een stad iets van steen moest gebouwd worden, begon de stedelijke regering... met een steenboete in te stellen. Ze was er vast van overtuigd, dat de bepalingen wel overtreden zouden worden, en de delinquenten konden dan op die manier hun straf boeten. Toen op Walcheren in enkele plaatsen stenen plaveisel moest worden gelegd, werd er ogenblikkelijk een steenboete ingesteld, met het gevolg dat bijkans heel Walcheren door alle mogelijke wetsovertreders werd geplaveid! Toen in 1440 rond Reimerswaal een muur moest worden gelegd, werd een

steenboete ingesteld: misdadigers moesten een paar roeden muurs metselen. In Amersfoort werd met de bouw van een muur begonnen in 1388, welke eerst geheel voltooid werd in 1450. Om de kosten van de bouw te dekken, werden door de Raad steenboeten gesteld op allerlei handelingen die vroeger in het geheel niet of zeer licht bestraft werden. Reeds spoedig kwam een klacht binnen van den Bisschop van Utrecht, die zich een belangrijke bron van inkomsten zag ontgaan, want deze hoge geestelijke kreeg van alle geldboeten in zijn gebied een derde; en nu Amersfoort de geldboete omzette in een van steen, ontging hem voor een belangrijk deel van zijn gebied deze inkomsten. Maar de stad Amersfoort gaf niet toe en zo sneed het mes daar aan twee kanten; er werd gratis aan de muur gebouwd en de stad behoeft geen deel van de boete aan den bisschop af te staan.

Was het in Amersfoort de muur geweest, in Deventer was de bouw van de Sint-Laurenkerk aanleiding tot het instellen van steenboeten. Men begon in 1460 te bouwen, en zie, daar komen plotseling de boeten te voorschijn: wie met een valse brief liep te bedelen, moest veertien dagen aan de kerk bouwen; wie zich tegen een verpanding verzette, moest achter in de processie meelopen en 20.000 stenen leveren „ter Plaetse”; en wie zich schuldig maakte aan het misdrijf van geldsnoeien, moest 25.000 stenen leveren.

De overheid greep op bepaalde gebieden veel dieper in dan tegenwoordig, vandaar ook allerlei strafbepalingen tegen handelingen, welke wij nu verre van strafbaar achten. Zo mochten bij het gastmaal ter ere van de kerkgang van een kraamvrouw te Leiden alleen maar aanwezig zijn de vader, de moeder, de broeder en de zuster, en de twee naaste geburen. Gingen er toch meerdere personen mede, dan kregen die een steenboete. In die stad mochten de burgers geen „wijnden, spinjoelen of jachthonden — dus luxe honden — houden, tenzij zij gegoed waren tot „hondert pont payments 't sjaers aan rente”; al wie „anders als sulcke dan voirs. (honden houdt), die sal verbeuren vier duysent stiens”, en wel de helft aan den landsheer en de helft aan de stad.

249 Het laat zich begrijpen, dat de colleges, die

moesten rechtspreken, vele malen de straf van de steenboete oplegden. Zo vinden we opgetekend dat in den jare 1445 een Haarlemse koster deze straf onderging. In dat jaar op Maria Magdalena-avond werd het fundament gelegd voor een nieuw kruiswerk van de Sint-Bavokerk; toen de fundamenten voor dat werk gelegd werden, had Jaap Coster „ondreigelijke dreigementen” gericht tegen de heren kerkmeesters; daarboven bleek, dat hij zijn vrouw geslagen had en met moord bedreigd en zijn broer zwaar beledigd had. Trouwens de man scheen niet voor koster in de wieg gelegd te zijn, want er staat in het vonnis geschreven: „omdat dieselve Jacop oic sake gehantiert heeft dair grote ongenoechte binnen der stede off gecomen mochte hebben”. Het gerecht veroordeelde hem tot veertigduizend stenen en twintig „hoet calcx”, welke hij moest leveren vóór Driekoningen. Bovendien werd aangegeven waar hij de stenen moest brengen: „op sijnen cost binnen der stede bij den zijpoirte”. In 1446 werd op die plaats begonnen met de bouw van een nieuwe kerk, en zo bouwde de koster van de Sint-Bavo kerk mede aan een nieuwe parochiekerk. Trouwens voor die kerk zijn heel wat steenboeten opgelegd. Toen in 1446 een aantal personen uit de omtrek Haarlem bezochten, gewapend met pantsers, messen en bogen, allerlei kwaads in het schild voerden en onrust wilden stichten, moesten deze personen „beteringe doen ende sullen elxc van hen geven totter tijmmeringe behueff der prochiekerke alhier XV m steens en de die leveren binnen der stede tusschen dit ende sunte Jacops dage naest comende totter plaetsen, dair hem die kerckmeesteren dat wijsen sullen”. Ook het bekende Haarlemsche stadhuis is voor een gedeelte op deze wijze gebouwd. Vooral tussen de jaren 1450 en 1455 vinden we vonnissen, die bepaalden, dat de stenen gebracht moesten worden naar het stadhuis. Vooral bij overtreding van een bepaling uit de keur van 1392 volgde regelmatig de oplegging van meergemelde straf. In die keur was ook het kerkgaan nauwkeurig geregeld, en het was tot zekere hoogte verboden te gaan naar eerste missen en uitvaarten buiten de stad; het aantal personen dat aan dergelijke tochten mocht deelnemen was zeer beperkt, en het was streng verboden bij zulke

gelegenheden te offeren, waarbij dan door de gelovigen giften in geld of in natura op het altaar werden gelegd ten behoeve van den priester. Nu gingen in 1451 een achttal Haarlemse burgers toch naar de eerste mis in Amsterdam, waar zij ook offerden. Het gerecht lastte ter betering „dat sie elx twisken dit ende sinte pietersdach op haren coste leveren sullen voir der stathuys XI m. steens“.

De allerswaarste boete ooit in Nederland opgelegd is vermoedelijk die aan een Utrechtsen magistraat en zijn zoon. In het jaar 1408 heerste er te Utrecht een grote schaarste aan koren. De stad deed alle moeite om de distributie zo goed mogelijk te doen verlopen. Maar de burgers waren duchtig aan het hamsteren geslagen, waartegen de stad allerscherpst optrad. Beernt Proys, de jongste zoon van den Schout werd een der slachtoffers. Hij had in het geheim koren gekocht en dat verborgen in het slot van Abcoude; hij werd betrapt en veroordeeld tot een boete van honderdduizend stenen. Trouwens zijn vader maakte het ook al erg bont. Bij zijn veroordeling ging het om de volgende zaak. De laatste Heer van Abcoude was de Heer van Gaasbeek, welke een dochter had, die huwde met Jan van Brederode. Deze Jan had om beter van zijn geld te kunnen rondkomen zijn vrouw overreed in een klooster te gaan; zelf had hij het Kartuizer klooster uitgekozen om zijn verdere levensdagen te slijten. Toen hij echter in het klooster vernam, dat zowel zijn schoonvader overleden was als de vermoedelijke erfgenaam, ging hij uit het klooster, „smijt zijnen monnikskap weg“, bevrijdde zijn

vrouw uit het nonnenklooster te Weert en reed naar Abcoude om daar zich in het bezit te stellen van de goederen van zijn schoonvader. De Bisschop zond krijgsvolk naar Abcoude en Jan van Brederode werd gevangen genomen. De verdere geschiedenis van zijn leven laten we hier onbesproken, maar een ieder voelt welke gevolgen deze „vrouwenroof“ en deze erfenskwestie in die tijd voor gevolgen had. Zo had de stad Utrecht verboden dat burgers zich met deze kwestie zouden bemoeien. Aan dit bevel nu was de Schout ongehoorzaam in hetzelfde jaar waarin ook zijn zoon veroordeeld was. We vinden dan ook opgetekend dat in het jaar 1408 de Schout een boete moest betalen van 250.000 stenen. Zo bouwde dus vader en zoon, zij het onvrijwillig, aan de muren en kerken hunner stad.

De steenboeten werden in het algemeen zeer streng ingevorderd, terwijl onvermogens voor een zekere tijd werden uitgebannen. Verder werd steeds meer de gelegenheid opengesteld om de boete ook in geld te voldoen, en werd in het vonnis de geldsom genoemd, die voldaan moest worden. Doch de prijs van de stenen was de ene maal hoger dan de andere; om die reden werd bv. ieder jaar, na het veranderen van de stedelijke regering te Utrecht op een bordje aan het Stadhuis bekend gemaakt, hoeveel ponden betaald moesten worden voor iedere duizend stenen. Zo was dan toch weer de steenboete, waar zoveel gebouwen in Holland getuigenis van afleggen, verlaagd tot een gewone boete, zoals we die nu nog kennen.

De jongste zoon van den Schout wordt een der slachtoffers.

